



RAAKA-AINEET PIILOSSA – suomalaisten kenkätehtäiden tuotantoketjun läpinäkyvyys





CHANGE YOUR SHOES Change your shoes on eurooppalainen kampanja, joka edistää eettistä, kestäväää ja läpinäkyvää kenkien ja nahan tuotantoa. Kampanjalla on 15 kumppanijärjestöä Euroopassa ja kolme Aasiassa. Change your shoes -hankkeen mukaan kenkäteollisuuden työntekijöillä eri puolilla maailmaa on oikeus elämiseen riittävään palkkaan ja turvallisiin työoloihin ja kuluttajilla on oikeus turvallisiin tuotteisiin, jotka on valmistettu läpinäkyvässä tuotantoketjussa. Suomessa Change your shoes -hanketta toteuttaa Eettisen kaupan puolesta ry. www.puhtaatvaatteet.fi/kengat



Eettisen kaupan puolesta ry (Eetti) on kansalaisjärjestö, joka edistää oikeudenmukaista maailmankauppaa, kestäviä tuotantotapoja ja vastuullista kuluttamista. www.eetti.fi

Change Your Shoes, Eettisen kaupan puolesta ry
Syyskuu 2017



Tämä julkaisu on tuotettu Euroopan unionin tuella.
Sen sisällöstä vastaa yksin Eettisen kaupan puolesta ry,
eikä sen voida katsoa edustavan Euroopan unionin
mielipiteitä.

RAAKA-AINEET PILOSSA – Suomalaisen kenkäyritysten tuotantoketjun läpinäkyvyys

Tiivistelmä

Selvityksessä tarkasteltiin neljän suomalaisen kenkiä teettävän yrityksen, Keskon, S-ryhmän, Reiman ja Sievin, tuotantoketjun läpinäkyvyyttä. Läpinäkyvyys on keskeinen asia työntekijöiden oikeuksien edistämisen kannalta, sillä ilman sitä, kenkäteollisuuden ongelmia on vaikea havaita ja korjata. Lisäksi kuluttajalla on oikeus tietää, mistä tuotteet tulevat.

Selvityksessä käytiin läpi kaikkien neljän yrityksen suomenkieliset pääverkkosivut ja selvitettiin, julkistavatko ne verkkosivuillaan seuraavat asiat:

- kaikkien tavarantoimittajiensa ja alihankkijoidensa nimet ja osoitteet koko tuotantoketjussa
- miten ne osoittavat kunnioittavansa kenkien tekijöiden ihmisoikeuksia

Lisäksi yrityksiltä kysyttiin tietoja niiden tuotantoketjun toimijoista sähköpostitse.

Yrityksistä kaksi, Kesko ja S-ryhmä, julkistavat käyttämiensä riskimaiden kenkätehtaiden ensimmäisen portaan nimet¹ ja kotimaat verkkosivuillaan. Ne eivät kerro tehtaiden tarkkoja osoitteita eivätkä raaka-aineiden tai materiaalien tuotantolaitosten tietoja. Kysyttäessä yritykset eivät myöskään antaneet suoraan tietoja raaka-aineiden ja materiaalien alkuperästä.

Sievin tehtaot puolestaan sijaitsevat Suomessa, mutta sekään ei kerro raaka-aineiden valmistuspaikoista.

Reima julkaisi selvityksen teon aikaan tuotteiden ensimmäisen portaan tehtaiden kotimaat. Reima ei antanut muita tietoja valmistuspaikoista liikesalaisuuteen vedoten.

Kaikilla neljällä yrityksellä on jonkinlaisia ihmisoikeuksiin liittyviä linjauksia tai toimintaperiaatteita. Kesko, S-ryhmä ja Reima ovat kaikki mukana BSCI-vastuullisuusjärjestelmässä. Kesko ja S-ryhmä kertovat myös BSCI:n tehdasauditoitien tuloksista yleisellä tasolla. Kesko on

teettänyt toiminnastaan lisäksi ihmisoikeusarvioinnin, jonka tuloksista se kertoo sivuillaan.

Sieville on yleisluontoiset eettiset ohjeet. Sen toiminnassa on sen kotimaisuuden vuoksi vähemmän ihmisoikeusriskejä, mutta sekään ei kerro esimerkiksi raaka-aineiden tai materiaalien tuotantopaikoista tai -olosuhteista.

Edistysaskeleista huolimatta suomalaisilla kenkävalmistajilla ja -maahantuojilla on vielä tehtävää läpinäkyvyyden toteuttamisessa. Jotta kenkätuotannon epäkohdat voitaisiin korjata ja kuluttajat pystyisivät tekemään valistuneempia ostopäätöksiä, yritysten pitäisi kertoa koko tuotantoketjustaan sekä toimintansa ihmisoikeusvaikutuksista ja ongelmien korjaamisesta nykyistä yksityiskohtaisemmin ja avoimemmin.

Selvityksen on teettänyt Eettisen kaupan puolesta ry, joka on osa kansainvälistä Change your Shoes -verkostoa. Selvitys tehtiin kesä-elokuussa 2017.

Aluksi

Suomalaiset ostivat vuonna 2016 noin 17 miljoonaa paria kenkiä², joista suurin osa oli tuotu muualta, pääosin Aasiasta. Tuontikengät valmistetaan usein riskimaissa³ olosuhteissa, joissa työntekijöiden palkka on elämiseen riittämätön ja työturvallisuus heikko. Työntekijät eivät välttämättä saa muodostaa ammattiliittoja. Kenkien tuotantoketjussa haasteena on myös lukuisat kotonaan työtä tekevät, jotka epävirallisina työntekijöinä eivät usein saa edes minimipalkkaa tai ole työsuojelulainsäädännön piirissä. Kotityöntekijöitä voi olla vaikea havaita, jos yritys ei tunne tuotantoketjuaan hyvin.

Pitkät, jopa ympäri maailman ulottuvat tuotantoketjut vaikeuttavat valvontaa, joka yleensä keskittyy vain ensimmäisen portaan asteelle. Vakavimmat loukkaukset tapahtuvatkin usein tuotantoketjujen alemmilla portailla, muun muassa materiaalien ja raaka-aineiden käsittelylaitoksissa.

¹ Ensimmäinen porras (1st tier) tarkoittaa tuotantoketjun viimeisintä tehdasta, josta kenkä lähtee vientiin myytäväksi. Riippuen tuotantoketjun rakenteesta, tässä tehtaassa saatetaan vain liimata kengän päällinen ja pohja yhteen, tai tehdä myös muita osia.

² APICCAPS (2017), World Footwear Yearbook.

³ Riskimaat ovat maita, joissa on kohonnut riski ihmisoikeusloukkauksiin. Tällaisia maita ovat muun muassa Kiina, Intia, Bangladesh ja Montenegro. Ks. lisää: http://www.bsci-intl.org/sites/default/files/countries_risk_classification_final_version_20140109.pdf

Ongelmia on vaikea havaita ja korjata, sillä monet kenkävalmistajat niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa pitivät tuotantoketjunsalassa eivätkä brändiyritykset edes itse välttämättä tiedä niiden toimittajien alihankkijoista mitään. Tarvitaan koko tuotantoketjun avoimuutta, jotta ongelmiin voitaisiin puuttua.

Tässä selvityksessä tarkastellaan neljän suomalaisen kenkävalmistajan ja -maahantuojan, Keskon, S-ryhmän, Reiman ja Sievin, tuotantoketjun läpinäkyvyyttä. Selvityksen lopussa esitetään yrityksille, päättäjille ja kuluttajille suosituksia. Selvityksen on teettänyt Eettisen kaupan puolesta ry.

1. Johdanto – mitä läpinäkyvyys on?

YK:n vuonna 2011 hyväksymien liike-elämää ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden⁴ mukaan yritysten on kunnioitettava ihmisoikeuksia koko tuotantoketjussaan. Niiden on noudatettava niin sanottua huolellisuusvelvoitetta: tunnistettava toimintansa aiheuttamat ihmisoikeusriskit, ehkäistävä ihmisoikeusloukkauksia sekä korjattava tilanne ja huolehdittava korvauksista, mikäli ihmisoikeusloukkauksia tapahtuu. Lisäksi yritysten on raportoitava kaikista näistä toimistaan.

Monet suomalaiset ja eurooppalaiset kenkävalmistajat ovat sitoutuneet YK:n ohjaaviin periaatteisiin ainakin ajatuksen tasolla, mutta käytännössä periaatteet eivät välttä-

mättä toteudu, ja samaan aikaan valtaosa yrityksistä pitää tuotantoketjunsalassa yksityiskohdat salassa.

Salailu voi vaikeuttaa työntekijöiden muutenkin heikkoa asemaa. Jos ei ole julkisesti tiedossa, missä tehtaissa kenkäbrändien tuotteet valmistetaan ja miten yritykset käytännössä suojelevat ihmisoikeuksia, ei voida tietää, noudattavatko ne omia sitoumuksiaan. Niitä ei myöskään voida asettaa vastuuseen mahdollisista ihmisoikeusloukkauksista.

Läpinäkymättömyyden seuraukset nähtiin esimerkiksi vuonna 2013, kun Rana Plazan vaatetehtaan romahdus Bangladeshissa vei yli 1 100 työntekijän hengen. Kun tehdasta käyttäneitä kansainvälisiä yrityksiä yritettiin löytää korvausten maksamiseksi omaisille, selvitystyötä jouduttiin lopulta tekemään etsimällä brändien logoja raunioiden keskeltä, sillä yritykset eivät olleet julkisesti kertoneet valmistuttavansa vaatteita tehtaassa.

Mikäli taas on julkisesti tiedossa, mitkä yritykset käyttävät tiettyä tehdasta, työntekijöiden on helpompi puolustaa oikeuksiaan, kertoa huolenaiheistaan ja vaatia korvauksia onnettomuuksien sattuessa.

Läpinäkyvyys auttaa myös esimerkiksi ammattiliittoja, tutkijoita, toimittajia ja muita ihmisoikeuspuolustajia seuraamaan työntekijöiden oikeuksien toteutumista ja tarvittaessa puuttumaan tilanteeseen. Läpinäkyvyyden toteutuksessa yritysten on helpompi ratkoa työntekijöihin ja ympäristöön liittyviä ongelmia. Myös kuluttajat pystyvät tekemään tietoisempia ostopäätöksiä sekä vaatimaan yrityksiltä muutosta.

⁴UN Guiding Principles on Business and Human Rights (Ruggie principles): http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

Kenkäteollisuuden läpinäkyvyys ulkomailla

Jotkut kenkä- ja vaatevalmistajat Suomen ulkopuolella ovat jo ryhtyneet julkaisemaan tuotantoketjunsalassijakoja. Ihmisoikeusjärjestökoalition tekemän selvityksen mukaan⁵ vuoden 2016 loppuun mennessä yhteensä ainakin 29 globaalia vaateyritystä oli julkaissut jotakin tietoa tehtaista, joissa niiden tuotteita valmistetaan. 2017 keväällä myös 17 asustebrändiä sitoutui koalition läpinäkyvyysoitteeseen, jonka nojalla ne lupasivat julkistaa muun muassa käyttämiensä tehtaiden yhteystiedot⁶.

Kenkä- ja vaatevalmistajien läpinäkyvyydessä sekä vastuullisuudessa ylipäättään on kuitenkin edelleen parantamisen varaa, selviää Change your Shoes -kampanjan viime vuonna tekemästä selvityksestä⁷.

Eurooppalaisista kenkäbrändeistä parhaiten vastuul-

lisuusselvityksessä pärjäsivät Adidas, Euro Sko ja El Naturalista. Näistä norjalainen Euro Sko on julkistanut toimittajiensa lisäksi muun muassa parkitsimojensa tiedot. Adidas puolestaan on julkistanut muun muassa toimittajaluettelon mutta ei parkitsimoja. Espanjalainen El Naturalista on julkaissut toimittajistaan vain espanjalaiset. Selvityksen ulkopuolella parkitsimot on julkistanut muun muassa tanskalainen Shoe-D-Vision.

Suomalaisista vaatealan yrityksistä Formal Friday taas on tehnyt karttapalvelun, josta näkee tuotantoketjun kaikki toimijat, joskin vain maatasolla. Finlaysonilla on karttapalvelu, josta näkee valmistuskumppaneiden tehtaiden nimet ja osoitteet ja mitä tuotteita he valmistavat Finlaysonille.

⁵Eri kirjoittajia, Follow The Thread – The Need for Supply Chain Transparency in the Garment and Footwear Industry (2017)

⁶Katso lisää kansainvälisen Puhtaat vaatteet -kampanjan sivuilta: cleanclothes.org/transparency

⁷Change your shoes -kampanja (2016), Vastuullisia kenkiä? – Ihmisoikeudet eurooppalaisten ja suomalaisten jalkineyritysten tuotantoketjuissa

Tuotantoketjun läpinäkyvyys kenkäteollisuudessa alkaa siitä, että yritykset julkistavat kaikkien käyttämiensä tehtaiden ja alihankkijoiden nimet ja osoitteet aina raaka-aineiden ja materiaalien tuotantopaikoista ensimmäisen portaan tehtaille asti.

Se ei kuitenkaan riitä. Todellinen läpinäkyvyys tarkoittaa, että jokainen kenkäteollisuuden taso ottaa vastuuta ihmisoikeuksista kaikkialla tuotantoketjussa. Se tarkoittaa säännöllistä, julkista raportointia yrityksen toiminnan ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksista sekä esimerkiksi työolosuhteiden valvomisesta, työntekijöiden määrästä, palkoista ja käytetyistä kemikaaleista sekä toimenpiteistä ongelmien korjaamiseksi.

Osa yrityksistä sanoo liikesalaisuuksien olevan syy tuotantoketjun salaamiseen. Moni yritys on kuitenkin jo alkanut julkaista tuotantoketjujaan, eikä ole syytä, mikseivät muut yritykset voisi tehdä samoin.

2. Näin selvitys tehtiin

Selvityksessä tarkasteltiin neljän merkittävän suomalaisen kenkävalmistajan ja -maahantuojan verkkosivuja ja lähetettiin niille sähköpostikysely. Mukana olivat Kesko, S-ryhmä, Reima ja Sievi.

Selvityksessä selvitettiin, julkistavatko yritykset suomenkielisillä pääverkkosivuillaan seuraavat asiat:

1. Kaikkien tavarantoimittajiensa ja alihankkijoidensa nimet ja osoitteet koko tuotantoketjussa
2. Miten ne raportoivat huolellisuusvelvoitteensa toteutumisesta, eli siitä, miten ne kunnioittavat ihmisoikeuksia

Yritykset saivat myös kommentoida niitä koskevaa tekstiä ennen julkaisua.

Selvitystä varten kysyttiin myös lisätietoja yrityksiltä sähköpostitse. Kysely lähetettiin elokuussa 2017. Tarkat kysymykset olivat:

1. Oletteko kartoittaneet toimijat koko tuotantoketjunne varrelta (mukaan lukien materiaalien ja raaka-aineiden käsittelypaikat ja alkuperän)?
2. Saako toimijoiden tiedot teiltä pyytämällä? Jos kyllä, niin voitteko lähettää meille tiedot? (Toimittajat ja niiden alihankkijat omien merkkien kenkien koko tuotantoketjussa: nimi, osoite, maa)

Selvityksen on teettänyt Eettisen kaupan puolesta ry, joka on osa kansainvälistä Change your Shoes -verkostoa. Se

on 15 eurooppalaisen ja kolmen aasialaisen kansalaisjärjestön verkosto, joka kampanjoi ja lobbaa sosiaalisesti ja ympäristön kannalta kestävien ratkaisujen puolesta kansainvälisessä kenkä- ja nahkateollisuudessa. Selvitys tehtiin kesä-elokuussa 2017.

3. Suomalaisten kenkiä teettävien yritysten läpinäkyvyys

3.1 Kesko

Kesko on suomalainen pörssiyritys, joka toimii päivittäistavarakaupan, rakentamisen ja talotekniikan kaupan sekä autokaupan aloilla. Sen liikevaihto oli vuonna 2016 noin 10,2 miljardia euroa. Keskon omamerkkisiä ja oman maahantuonnin piirissä olevia kenkiä myydään K-Citymarketeissa ja Kookenkä-liikkeissä.

Keskon mukaan sen pukeutumiseen liittyvistä tuotteista noin 20 prosenttia tuodaan riskimaista, eli maista, joissa työntekijöiden oikeuksien loukkausten vaara on suuri, kuten Intiasta ja Kiinasta.

Tavarantoimittajien ja alihankkijoiden nimien ja osoitteiden julkistaminen koko tuotantoketjussa

Kesko kertoo julkaisseensa vuodesta 2015 asti riskimaissa toimivien, oman maahantuonnin piirissä olevien vaatteiden, asusteiden, kenkien ja laukkujen valmistus- tehtaat verkkosivuillaan. Tehdaslista päivitetään kerran vuodessa.

Uusin lista on päivitetty 31.8.2017, ja se sisältää ensimmäisen portaan tehtaiden nimet sekä maat, joissa ne sijaitsevat. Tehtaat sijaitsevat Kiinassa, Intiassa, Bangladeshissa, Romaniassa ja Kambodžassa.

Varsinaisia osoitteita ei ole julkaistu, mutta osassa tehtaiden nimistä esiintyy esimerkiksi kaupungin nimi. Raaka-aineiden tai materiaalien tuotantolaitosten tietoja ei ole julkaistu.

Vastaus kyselyyn tuotteiden alkuperästä⁸

Pyydettyäessä tietoja kaikista toimijoista tuotantoketjun varrella Kesko vastasi, että se ei ole kartoittanut kaikkia toimijoita omien merkkien kenkien tuotantoketjussa, eikä se tunne itsekään koko tuotantoketjua. Tarvittaessa Keskolta luvattiin kuitenkin kysyä tavarantoimittajilta lisätietoja toimitusketjusta.

⁸ Kysely lähetettiin 22.8. ja yrityksille annettiin 12 päivää aikaa vastata. Tarkat kysymykset olivat:

1. Oletteko kartoittaneet toimijat koko tuotantoketjunne varrelta (mukaan lukien materiaalien ja raaka-aineiden käsittelypaikat ja alkuperän)?

2. Saako toimijoiden tiedot teiltä pyytämällä? Jos kyllä, niin voitteko lähettää meille tiedot? (Toimittajat ja niiden alihankkijat omien merkkien kenkien koko tuotantoketjussa: nimi, osoite, maa)

Ihmisoikeuksien kunnioittamisen osoittaminen

Kesko kertoo verkkosivuillaan kunnioittavansa kaikkia kansainvälisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia ja sitoutuneensa kansainvälisiin sopimuksiin, kuten ILO:n sopimuksiin kansainvälisestä työelämän oikeuksista. Kesko on myös sitoutunut YK:n liike-elämää ja ihmisoikeuksia koskeviin ohjaaviin periaatteisiin.

Vastuullisuuteen ja ihmisoikeuksiin liittyviä periaatteita linjataan lisäksi Keskon yleisissä yhteiskuntavastuun periaatteissa, vastuullisuusohjelmassa, K Code of Conduct -ohjeistossa sekä ostotoiminnan periaatteissa. Kesko on myös oma vuonna 2016 hyväksytty ihmisoikeuslupaus sekä vastuullisen hankinnan opas, joka ohjaa ostajia ja tavarantoimittajia riskimaissa. Nämä kaikki on julkaistu sen verkkosivuilla.

Esimerkiksi K Code of Conduct -ohjeistossa vaaditaan yhteistyökumppaneita kunnioittamaan ja edistämään kansainvälisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia. Ohjeissa mainitaan muun muassa työntekijöiden oikeuksien kunnioittaminen ja työturvallisuus sekä lapsi- ja pakkotyövoiman kieltäminen. Yleisiin yhteiskuntavastuun periaatteisiin puolestaan kuuluu esimerkiksi lain tai työehtosopimuksen mukaisen minimipalkan maksaminen.

Ainakin osa periaatteista ja linjauksista on ulotettu myös tavarantoimittajiin. Kesko kertoo edellyttävänsä riskimaissa toimivilta tavarantoimittajiltaan sosiaalisen vastuun sertifiointia tai auditointia oman K Code of Conductinsa ja BSCI Code of Conductin noudattamista.

Vuoden 2016 alusta alkaen uusien riskimaatoimittajien kanssa ei ole ryhdytty yhteistyöhön, jos niillä ei ole

hyväksyttävää auditointia. Kesko suosittaa arvioinnissa BSCI-auditointia ja SA8000-sertifiointia mutta hyväksyy myös muita vastaavia järjestelmiä.

Kesko kertoi meille sähköpostitse, että tällä hetkellä aktiivisista omien merkkien vaatteiden, kenkien ja laukujen tehtaista 97% on auditoitu. Tätä tietoa ei kuitenkaan löydy sen verkkosivuilta.

Kesko on julkaissut verkkosivuillaan yleisellä tasolla myös toimintansa keskeiset ihmisoikeusvaikutukset ja -riskit. Ne liittyvät esimerkiksi yhdistymisvapauteen, elämiseen riittävään palkkaan sekä työterveyteen ja -turvallisuuteen.

Se kertoo myös BSCI-auditointien määristä ja tulokista. Vuonna 2016 täysiä auditointeja tehtiin 210. Niistä 13 prosenttia sai arvosanan riittämätön. Ongelmat liittyivät yleensä johtamiskäytäntöihin, työaikasäännösten noudattamiseen sekä työterveyteen ja -turvallisuuteen. Tehtaita ei yksilöidä.

Keskon mukaan ongelmien korjaamiseksi sillä on ollut merkittävimmissä riskituontimaissaan Kiinassa monitorointiohjelma, jossa paikallinen monitoroija valvoo ja ohjaa tehtaita puutteiden korjaamisessa. Keskon sivuilla ei kerrota, onko ohjelma yhä toiminnassa. Kesko kertoi meille kuitenkin sähköpostitse, että monitorointitoiminta on loppunut ja että se keskittyy ongelmien korjaamisessa yhteistyöhön BSCI:n kanssa.

Keskon teettämä ihmisoikeusarvio

Kesko on teettänyt toiminnastaan vuosina 2014–2016 myös ihmisoikeusarvion, joka aiotaan jatkossa katselmoida joka kolmas vuosi. Suomen Ammattiliittojen Soli-

Keskon arviossa löytyi järjestäytymisen estämistä ja elämiseen riittämättömiä palkkoja⁹

Keskon verkkosivuilla on julkistettu kahden kiinalaisen, kahden bangladeshilaisen, kolmen intialaisen sekä yhden filippiiniläisen tehtaan ihmisoikeusarviot tai niiden tiivistelmät. Näistä kahdessa maassa, Intiassa ja Bangladeshissa, valmistettiin kenkiä. Tutkimuksen mukaan Intian ja Bangladeshin tehtaissa havaittiin ongelmia muun muassa työajoissa ja ylityökorvauksissa, Intiassa myös lomakorvauksissa. Kummassakin havaittiin myös viitteitä lahjonnasta ja sairaus- ja työeläkevakuutusmaksuja oli laiminlyöty. Kummassakin maassa työsuhteet

olivat epävakaita. Intiassa työntekijöiden järjestäytymisen oli käytännössä estetty ja palkka oli selvästi alle elämiseen riittävän tason. Kiinan tehtaassa taas havaittiin, että työntekijät tekivät töitä 7 päivänä viikossa ja ansait-sivat vähemmän kuin laki vaatisi. Lisäksi tehdas maksoi palkat aina myöhässä ja yhdeksällä kymmenestä haastatellusta ei ollut työsopimusta.

Intian ja Bangladeshin raportit kattavat kahden kenkätehtaan lisäksi myös kolme vaatetehdasta.

⁹Katso lisää: <http://www.kesko.fi/en/company/responsibility/how-do-we-manage-responsibility/statement-of-commitment-on-human-rights/survey-of-stakeholder-views/>

Sokea usko auditointeihin ihmisoikeuksien takaajina?

Selvitykseen valittujen suomalaisyritysten nettisivuja kartoittaessa saa kuvan, että yritysten ihmisoikeustyö nojaa vahvasti BSCI-järjestelmään ja siihen kuuluviin tehdasauditoointeihin riskimaissa. Selvityksessä mukana olleista yrityksistä kaikki paitsi Sievi kuuluvat BSCI:hin (ks. lisää BSCI:stä alla olevasta laatikosta).

Parhaimmillaan kolmannen osapuolen auditoinneilla saadaan tärkeää tietoa tehtaiden työoloista. Ne ovat kuitenkin yksinään puutteellinen tapa toteuttaa huolellisuusvelvoitetta. Auditointeja on kritisoitu muun muassa siitä, että niiden on toistuvasti huomattu olevan riittämättömiä havaitsemaan monia tehtailla tapahtuvia loukkauksia. Esimerkiksi Keskon ihmisoikeusarviointeissa, joissa paikalliset ammattiliitot, tutkijat ja järjestöt tutkivat tehtaiden työoloja, löytyi merkittäviä puutteita työoloissa, joita ei ollut tullut

esille BSCI-auditoinneissa.

Kattava huolellisuusvelvoitteen toteuttaminen tarkoittaa sitä, että yrityksen on pyrittävä tekemään kaikkensa, että ihmisoikeuksia kunnioitetaan koko niiden tuotantoketjussa. Käytännössä velvoitteeseen kuuluu muun muassa ihmisoikeusriskiarvion tekeminen. Tämän tulisi perustua muuhunkin kuin luokitteluun riskimaihin ja ei-riskimaihin ja huomioida esimerkiksi tuotantoalaan liittyvät erityiset riskit kuten kenkätuotannon kohdalla kotityöläiset tai vaaralliset kemikaalit. Sekä ihmisoikeusarviointeja että korjaavia toimenpiteitä tehdessä tulisi tehdä yhteistyötä paikallisten järjestöjen ja ammattiliittojen kanssa.

Lisäksi velvoitteeseen kuuluu toimenpiteiden asettaminen riskien välttämiseksi sekä avoin raportointi kaikista yllämainituista toimista.

daarisuuskeskus (SASK) teki sen osana ihmisoikeuskartoitusta neljän riskimaan tehtaissa Arviota varten ammattiliitot, riippumattomat tutkijat tai järjestöt haastattelivat työntekijöitä. Intiassa ja Bangladeshissa mukana oli myös kenkätehtaita.

Kesko on julkaissut arvion tulokset verkkosivuillaan. Sen mukaan tulokset ovat olleet pääosin linjassa BSCI-auditointien kanssa, mutta lähes kaikista tutkituista tehtaista löytyi myös merkittävää uutta tietoa liittyen puutteisiin työoloissa. Puutteita havaittiin muun muassa työajoissa, ylityökorvauksissa ja työsopimuksissa. Tutkimustulokset on julkaistu Keskon verkkosivuilla maittain, mutta niissä ei ole kerrottu tehtaiden nimiä. Useimmista raporteista on julkaistu vain tiivistelmät.

Kesko kertoo välittäneensä ihmisoikeusarviosta saamansa tiedot BSCI-järjestölle auditointimenettelyn kehittämiseksi yleisluontoisina ilman tehdas- ja henkilötietoja. Lisäksi se on nimennyt erilliset vastuutahot riskimaiden tehdasselvitysten sekä luottamushenkilökyselyiden kehittämiseksi.

Arvio: Kesko on ottanut askeleita oikeaan suuntaan läpinäkyvyyden toteuttamisessa. Se on julkistanut kenkä- ja vaatetoimittajiensa nimet. Olisi tärkeää julkaista myös tehtaiden osoitteet, jotta yksittäiset tehtaast voitaisiin tunnistaa paremmin. Lisäksi Keskon tulisi selvittää ja julkaista tiedot raaka-aineiden ja materiaalien toimittajista ja työoloista tuotantopaikoilla.

Lisäksi Kesko kertoo toimintaansa liittyvistä ihmisoikeusriskeistä, ihmisoikeusarvionsa tuloksista sekä korjaa-

BSCI (Business Social Compliance Initiative) on yritysäläinen vastuullisuusjärjestelmä, joka muun muassa tekee tehtaalle auditointeja sosiaalisen vastuullisuuden varmistamiseksi. Tarkastuksissa selvitetään esimerkiksi työntekijöiden palkkatason laillisuutta sekä työturvallisuutta. Järjestöt ovat kritisoineet BSCI:tä muun muassa siitä syystä, ettei se edellytä elämiseen riittävän palkan maksamista eikä ota esimerkiksi ammattiliittoja uskottavalla tavalla mukaansa toimintaan.

BSCI ei julkaise yksittäisten tehtaiden auditointitietoja, mutta esimerkiksi yritysvaltuutajajärjestelmä Fair Labour Association julkaisee tehtaiden auditointiraportteja.

vista toimenpiteistä. Kesko kertoo myös auditointiensa tuloksista. Tiedot auditoinneista voisi julkaista tarkemmin, mukaan lukien muun muassa tietoa palkkatasosta.

On hyvä, että Kesko on teettänyt oman ihmisoikeusarvion yhteistyössä Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskuksen kanssa ja julkaissut arvion tulokset. Järjestöjen tai liittojen kanssa yhteistyössä tehtyjen arviointien avulla saadaan arvokasta tietoa, joka ei ilmene pelkissä auditoinneissa. Olisi hyvä kuulla tarkemmin, millaisiin toimenpiteisiin Kesko on ryhtynyt arviossa esiintulleiden

haasteiden parantamiseksi tai aikooko se laajentaa ihmisoikeusarviointien tekemistä koskemaan suurempaa osaa tuotannosta.

3.2 S-ryhmä

S-ryhmä on suomalainen vähittäiskaupan ja palvelualan yritysverkosto, joka tarjoaa marketkaupan, tavaratalo- ja erikoisliikekaupan, liikennemyymälä- ja polttonestekaupan, matkailu- ja ravitsemiskaupan sekä rautakaupan palveluita. Vuonna 2016 S-ryhmän vähittäismyynti oli noin 11 miljardia euroa. S-ryhmän vuoden 2016 operatiivinen tulos oli 290 miljoonaa euroa.

S-ryhmän oman maahantuonnin kenkiä myydään esimerkiksi Prismoissa ja Sokoksissa.

S-ryhmän mukaan oman maahantuonnin ja omien merkkien ostoista 17 prosenttia tulee suoraan tai epäsuorasti riskimaista. Vaate- ja kenkätuotannon osalta kerrotaan, että tekstiili- ja käyttötavaratuotteissa riskimaavalmistuksen osuus on suurempi kuin elintarvikkeissa.

Tavarantoimittajien ja alihankkijoiden nimien ja osoitteiden julkistaminen koko tuotantoketjussa

S-ryhmä on julkaissut listan maahantuomiensa vaatteen ja kenkien valmistustehtaista ainakin vuosina 2016 sekä 2017. Lista on julkaistu viimeksi huhtikuussa 2017, ja se sisältää ensimmäisen portaatan tehtaiden nimet sekä maat, joissa ne sijaitsevat.

Listan mukaan tehtaat sijaitsevat Bangladeshissa, Kambodžassa, Kiinassa, Hong Kongissa, Intiassa, Indonesiassa, Italiassa, Liettuassa, Pakistanissa, Portugalissa, Thaimaassa, Turkissa ja Vietnamin. Varsinaisia osoitteita ei ole julkaistu, mutta osassa tehtaiden nimistä esiintyy esimerkiksi kaupungin nimi. Raaka-aineiden tai materiaalien tuotantolaitosten nimiä tai muita tietoja ei ole julkaistu.

Vastaus kyselyyn tuotteiden alkuperästä¹⁰

Pyydettyäessä tietoja kaikista toimijoista tuotantoketjun varrella, S-ryhmä vastasi, että heidän pääpainopisteensä on ollut ensimmäisen portaatan tehtaiden (tier 1) vastuullisuuden varmistamisessa. S-ryhmä on kuitenkin käynnistänyt kartoituksen, voidakseen siirtyä toisen portaatan¹¹ (tier 2) -tason vastuullisuuden varmentamiseen. S-ryhmä lisäsi, että sopimusten puitteissa heillä ei ole automaattisesti mahdollisuutta julkaista tietoja toimittajien alihankkijoista.

Ihmisoikeuksien kunnioittamisen osoittaminen

S-ryhmä sanoo verkkosivuillaan olevansa sitoutunut kunnioittamaan kaikkia kansainvälisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia, edistämään niiden toteutumista omassa toiminnassaan ja odottavansa sitä myös yhteistyökumppaneiltaan. Sillä on omat vastuullisuusperiaatteet, joihin kuuluu myös ihmisoikeuksiin liittyviä linjauksia. Tavarantoimittajille on laadittu vastuullisen hankinnan vaatimukset. Periaatteet ja vaatimukset on julkaistu sen sivuilla.

S-ryhmä edellyttää kaikilta omien merkkien tuotteiden ja oman maahantuonnin riskimaatoimittajilta BSCI-auditointia tai vastaavaa kolmannen osapuolen auditointia. BSCI:n lisäksi S-ryhmä käyttää sosiaalisen vastuullisuuden seurannassa Supplier Ethical Data Exchange (Sedex) -tietokantaa.

S-ryhmän mukaan sen omien merkkien ja oman maahantuonnin suorista riskimaastoista 97 prosenttia tehdään BSCI:n mukaan tai vastaavalla mallilla auditoiduilta tavarantoimittajilta. Tavoitteena on päästä sataan prosenttiin.

S-ryhmän mukaan BSCI-tarkastuksissa löydettiin vuonna 2016 eniten kehitettävää tehtaiden johtamiskäytännöissä, työajoissa sekä työturvallisuuskäytännöissä. Lapsityövoimaa, pakkotyövoimaa, välitöntä vaaraa aiheuttavia turvallisuuspuutteita tai lahjontaa ei viime vuonna havaittu. Auditointien määristä ei kerrota, mutta vuonna 2016 arvion ”riittämätön” sai 15 prosenttia auditoiduista tehtaista. Tehtaita ei yksilöidä.

S-ryhmä kertoo aikovansa tehdä kaikille tavarantoimittajilleen ihmisoikeusriskien arvioinnin. S-ryhmän verkkosivuilla kerrotaan myös, että riskejä arvioidaan tarvittaessa myös tarkemmin tuote-, raaka-aine- ja tavarantoimittajatasolla. Lisäksi S-ryhmä kertoi sähköpostitse tekevänsä ihmisoikeusriskien arviointia jatkuvasti.

Arvio: S-ryhmä on ottanut askeleita oikeaan suuntaan läpinäkyvyyden toteuttamisessa. Se on julkistanut kenkä- ja vaatetehtaidensa nimet. Olisi tärkeää julkaista myös tehtaiden osoitteet, jotta yksittäiset tehtaat voitaisiin tunnistaa paremmin. Lisäksi S-ryhmän tulisi selvittää ja julkaista tiedot raaka-aineiden ja materiaalien toimittajista ja työoloista.

S-ryhmä kertoo myös yleisellä tasolla auditointiensa tuloksista ja tulevista toimenpiteistä ihmisoikeusriskiarvioiden osalta. Tiedot tehtaiden työoloista ja auditoinneista tulisi julkaista tarkemmin, mukaan lukien muun muassa tietoa palkkatasosta.

¹⁰Kysely lähetettiin 22.8. ja yrityksille annettiin 12 päivää aikaa vastata. Tarkat kysymykset olivat:

1. Oletteko kartoittaneet toimijat koko tuotantoketjunne varrelta (mukaan lukien materiaalien ja raaka-aineiden käsittelypaikat ja alkuperän)?

2. Saako toimijoiden tiedot teiltä pyytämällä? Jos kyllä, niin voitteko lähettää meille tiedot? (Toimittajat ja niiden alihankkijat omien merkkien kenkien koko tuotantoketjussa: nimi, osoite, maa)

¹¹Toiseen portaatan toimittaja tarkoittaa yleensä ensimmäisen portaatan alihankkijoita, joilla ei ole suoraa sopimussuhdetta lopputuotetta tilaavaan brändiin.

On hyvä, että S-ryhmä suunnittelee tekevänsä kattavampaa ihmisoikeusriskiarviota. Olisi tärkeää, että se tehdään kunnianhimoisesti ja yhteistyössä sidosryhmien kanssa ja tuloksista raportoidaan avoimemmin.

3.3 Reima

Reima on suomalainen lastenvaatevalmistaja, jonka osake-enemmistön omistaa kansainvälinen sijoitusyhtiö The Riverside Company. Yrityksellä on henkilökuntaa sekä Suomessa että ulkomailla. Yrityksen liikevaihto oli vuonna 2016 noin 85,3 miljoonaa euroa. Reimalla on omia myymälöitä, ja lisäksi sen vaatteita ja kenkiä myydään useissa suomalaisissa vaatekaupoissa ja marketeissa. Sillä on myymälöitä myös ulkomailla.

Tavarantoimittajien ja alihankkijoiden nimien ja osoitteiden julkistaminen koko tuotantoketjussa

Reima julkisti verkkosivuillaan ensimmäisen portaan tehtaiden maat selvityksen teon aikaan. Lisäksi se kertoo tuntevansa kaikki sopimusvalmistajansa ja kankaiden sekä useimpien kenkien päällisten ja pohjien tuottajat.

Raaka-aineiden ja materiaalien tuotantolaitosten nimiä tai muita tietoja ei ole julkaistu.

Vastaus kyselyyn tuotteiden alkuperästä¹²

Pyydettyessä tietoja kaikista toimijoista tuotantoketjun varrella, Reima lähetti meille niiden käyttämien ensimmäisen portaan tehtaiden maat ja tietoa vastuullisuudesta ja auditoinneista yleisellä tasolla. Reima ei antanut mitään muita tietoja tuotantoketjunsä toimijoista liikesalaisuuteen vedoten.

Reima kuitenkin kertoo vastauksessaan, että se tekee tiivistä tuotekehitysyhteistyötä kangas- ja nahkatoimittajien sekä pohjamateriaalien toimittajien kanssa, ja tietää täten useimpien materiaalien ja raaka-aineiden alkuperän tarkasti.

Ihmisoikeuksien kunnioittamisen osoittaminen

Reimalla on eettinen ohjeisto, johon kaikkien sen tuotteita valmistavien sopimushankkijoiden ja kumppanien on sitouduttava. Sosiaalisesta vastuullisuudesta säädetään myös Reiman operatiivisessa käsikirjassa.

Reima julkaisi selvityksen teon aikaan eettisen ohjeistonsa. Siinä käsitellään muun muassa palkkoja ja etuja, työaika, yhdistymisvapautta, työehtosopimuksia sekä

terveyttä ja turvallisuutta. Ohjeiden mukaan valmistajien on noudatettava maan lakeja ja lapsi- ja pakkotyövoiman käyttö sekä hyväksikäyttö ja syrjintä on kielletty. Operaatiivista käsikirjaa ei ole julkaistu.

Reima kertoo verkkosivuillaan, että sen oma laatutiimi vierailee jokaisessa kehitysmaissa sijaitsevassa Reiman vaatteita tai jalkineita valmistavassa tehtaassa vähintään neljästi vuodessa ja muissa vähintään kerran vuodessa.

Reima on mukana BSCI-järjestelmässä, ja se edellyttää jokaisen uuden sopimushankkijansa liittyvän tähän tai muuhun vastaavaan auditointijärjestelmään. Reima kertoo, että BSCI:n jäsenyys edellyttää, että puolueeton ulkopuolinen auditoija tarkistaa sopimushankkijoiden toimintaa säännöllisin väliajoin, yleensä kerran vuodessa. Tavoitteena on, että tuotantolaitoksista sata prosenttia olisi BSCI-auditoituja. Reima suunnittelee myös vastuullisuusraportin tekemistä vuonna 2017. Tarkkoja tietoja auditoinneista, niissä löytyneistä ongelmista tai korjaavista toimenpiteistä ei ole julkaistu.

Arvio: Reima julkisti selvityksen teon aikaan tuotteiden valmistusmaat, mutta ei tehtaiden yksityiskohtaisia tietoja, kuten nimiä tai osoitteita tai raaka-aineiden tuotantolaitosten tietoja.

Reiman tulisi julkaista ensimmäisen portaan tehtaiden, raaka-aineiden ja materiaalien valmistuspaikkojen osoitteet ja tiedot. On hyvä, että Reima sanoo tuntevansa useat materiaalien ja raaka-aineiden tuottajansa.

Reima ei myöskään ole julkaissut auditointien tuloksia. Olisi tärkeää julkaista yksityiskohtaisia tietoja työoloista ja auditoinneista koko tuotantoketjussa, mukaan lukien muun muassa tietoa palkkatasosta.

On hyvä, että Reima julkaisi eettisen ohjeistonsa selvityksen teon aikaan. Reima suunnittelee myös vastuullisuusraportin tekoa. Kunnianhimon tasoa on mahdoton arvioida, koska yritys ei ole julkaissut raportista tarkempaa tietoa.

3.4 Sievi

Sievi on suomalainen jalkinevalmistaja, joka tekee ammatti-, turva- ja vapaa-ajankenkiä. Sen liikevaihto oli vuonna 2016 68,3 miljoonaa euroa. Sen jalkineita myyvät useat jälleenmyyjät ympäri Suomen.

^{12 13}Kysely lähetettiin 22.8. ja yrityksille annettiin 12 päivää aikaa vastata. Tarkat kysymykset olivat:

1. Oletteko kartoittaneet toimijat koko tuotantoketjunne varrella (mukaan lukien materiaalien ja raaka-aineiden käsittelypaikat ja alkuperän)?

2. Saako toimijoiden tiedot teiltä pyytämällä? Jos kyllä, niin voitko lähettää meille tiedot? (Toimittajat ja niiden alihankkijat omien merkkien kenkien koko tuotantoketjussa: nimi, osoite, maa)

Tavarantoimittajien ja alihankkijoiden nimien ja osoitteiden julkistaminen koko tuotantoketjussa

Sievin tuotteet suunnitellaan ja valmistetaan Suomessa. Tehtaat sijaitsevat Sievissä sekä Oulaisissa. Sievillä on Avainlippu-merkki, joka takaa, että tuotteen kotimaisuusaste on vähintään 50 prosenttia omakustannusarvosta.

Raaka-aineiden tai materiaalien alkuperästä se ei kerro verkkosivuillaan.

Vastaus kyselyyn tuotteiden alkuperästä¹³

Pyydettyä tietoa kaikista toimijoista tuotantoketjun varrella, Sievi ilmoitti tuntevansa raaka-ainetoimittajansa ja raaka-aineiden alkuperät. Yritys ei kuitenkaan lähettänyt niistä tarkempaa tietoa eikä halua julkaista niitä vaan toteaa niiden olevan liike- ja ammattisalaisuuksia.

Ihmisoikeuksien kunnioittamisen osoittaminen

Sievillä on yleisluontoiset eettiset ohjeet, jotka on julkaistu sen verkkosivuilla. Ne edellyttävät muun muassa lakien ja asetusten noudattamista, työntekijöiden tasa-arvoista kohtelua, lapsi- ja pakkotyövoiman vastustamista sekä luonnon kunnioittamista. Niissä vaaditaan myös, että sen toimittajat, palveluntarjoajat, alihankkijat ja työntekijät noudattavat eettisiä toimintatapoja, kansallisia lakeja ja kansainvälisiä sopimuksia sekä kunnioittavat ihmisoikeuksia.

Sievi kertoi sähköpostitse lisää siitä, miten se pyrkii kunnioittamaan ihmisoikeuksia muun muassa vastuullisuussuunnitelman ja tavarantoimittajien auditointisuunnitelman kautta. Näitä tietoja ei kuitenkaan löydy nettisivuilta.

Arvio: Sievin tuotteet valmistetaan Suomessa, joten kenkien valmistustehtaiden osalta se toimii läpinäkyvästi. On myös positiivista, että Sievin sähköpostitse antamien tietojen mukaan yritys tuntee raaka-ainetoimittajansa ja raaka-aineiden alkuperät.

Yrityksen pitäisi kuitenkin kertoa tarkemmin ja avoimemmin raaka-aineidensa ja materiaaliensa alkuperästä sekä siitä, miten se käytännössä varmistaa kunnioittavansa ihmisoikeuksia tuotantoketjun kaikissa vaiheissa.

4. Johtopäätökset ja suositukset

Selvityksen perusteella Kesko ja S-Ryhmä kertovat avoimmin kenkien tuotantoketjuistaan ja työstään ihmisoikeuksien kunnioittamiseksi. Sievi on yrityksistä ainoa, jonka valmistus ei sijaitse riskimaissa vaan Suomessa.

Reiman kenkien tuotannosta on vähiten tietoa saatavilla.

Kesko- ja S-ryhmä ovat julkistaneet tehtaidensa nimet ja kotimaat ja kertovat yleisellä tasolla myös BSCI-auditointiensä tuloksista sekä muista toimistaan ihmisoikeuksien edistämiseksi. Ne ovat kertoneet myös ongelmista.

Kaikilla neljällä yrityksellä on jonkinlaiset eettiset ohjeet, joihin sisältyy myös ihmisoikeus- ja vastuullisuuslinjauksia. Kaikki yritykset ovat julkaisseet eettiset ohjeistuksensa.

Kesko on myös teettänyt ihmisoikeusarviointin, jonka tuloksista se on kertonut kohtalaisen avoimesti.

Läpinäkyvyydessä on kuitenkin yhä parantamisen varaa. Sieviä lukuunottamatta, yritykset eivät julkaise tehtaista tarkkoja tietoja. Olisi tärkeää julkaista selkeästi myös tehtaiden osoitteet, jotta yksittäiset tehtaat voidaan tunnistaa paremmin. Reima julkaisee vain tehtaiden kotimaat.

Mikään yrityksistä ei kerro tietoja muusta tuotantoketjusta, kuten raaka-aineiden tai materiaalien tuotantolaitoksista. Näitä ei myöskään pyynnöstä lähetetty Eettisen kaupan puolesta ry:lle. Vakavimmat ihmisoikeusloukkaukset kuitenkin tapahtuvat usein tuotantoketjun alimmissa päissä, joten olisi keskeisen tärkeää, että yritykset tietäisivät keitä nämä toimijat ovat ja julkaisisivat tietoja niistä.

Pyrkimyksistä kunnioittaa ihmisoikeuksia kerrotaan, mutta tiedot toimenpiteistä voisivat olla konkreettisempia ja yksityiskohtaisempia. Esimerkiksi työntekijöille maksettavista palkoista ei kerrota juuri mitään, vaikka elämiseen riittämätön palkka on alalla yleinen epäkohta. Ylipäänsä ihmisoikeusriskien arvionneista kerrotaan hyvinkin pintapuoleisesti ja ne näyttäisivät perustuvan lähinnä riskimaaluokitukseen. Myös tehdastarkastusten tuloksista ja muista ihmisoikeustyön vaikutuksista pitäisi kertoa tarkemmin, ei vain yleisellä tasolla, jotta työn laatua voidaan paremmin arvioida. ■

SUOSITUKSET YRITYKSILLE, KULUTTAJILLE JA PÄÄTTÄJILLE

Läpinäkyvyyden lisäämiseksi yritysten tulisi

- Raportoida vuosittain toiminnan vaikutuksista ihmisoikeuksiin. Raporttien tulee sisältää täsmällistä tietoa huolellisuusvelvoitteeseen liittyvistä prosesseista sekä kielteisiin vaikutuksiin reagoimisesta. Raporteissa on käytettävä mitattavia indikaattoreita.
- Julkaista toimittajien, alihankkijoiden (ml. kotonaan työtä tekeviä hallinnoivien tahojen) nimet, osoitteet ja muut yhteystiedot vuosittain tai useammin.
- Tunnustaa kotona työtä tekevien oikeudet tuotantoketjussa ja ulottaa sääntely myös heihin.
- Julkaista sosiaalisten auditointien raportit sekä arviot mukaan lukien tiedot palkkatasosta, riskiarvioista ja korjaavista suunnitelmista.
- Vaikutusvallan lisäämiseksi tehdä yhteistyötä muiden teollisuudenalan toimijoiden kanssa läpinäkyvyyteen ja työntekijöiden turvallisuuteen liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi nahkasektorilla. Ottaa läpinäkyvästi työntekijöiden edustajat mukaan eri aloitteisiin.
- Nahka- ja kenkäteollisuuden on tunnistettava ja korjattava kenkätuotannon ja parkitusprosessin työntekijöille ja ympäristölle aiheuttamat riskit. Korjaavista toimenpiteistä ja muista turvallisuuden parantamiseen tähtäävistä prosesseista on raportoitava säännöllisesti ja julkisesti.

Päätäjien tulisi

- Säättää laki, joka velvoittaa yritykset julkaisemaan kaikki toimijat tuotantoketjun varrella
- Säättää huolellisuusvelvoitelaki, joka velvoittaa yritykset kunnioittamaan ihmisoikeuksia koko tuotantoketjussaan.
- Edistää YK:n monikansallisia yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevan sitovan sopimuksen syntyä.
- Edistää tullitietojen pakollista avoimuutta EU-tasolla

Kuluttajat/kansalaiset voivat vaikuttaa

- Vaatimalla yrityksiltä läpinäkyvyyttä sosiaalisessa mediassa, sähköpostitse tai liikkeessä käydessään
- Vaatimalla päättäjiltä lainsäädäntöä, joka velvoittaisi yritykset läpinäkyvyyteen ja kunnioittamaan ihmisoikeuksia
- Osallistumalla toimintaan eettisemmän tuotannon puolesta tukemalla kansalaisjärjestöjä



Eettisen kaupan puolesta ry
Siltasaarenkatu 4, 7 krs.
00530 Helsinki
050 349 5230 (ei tekstiviestejä)
info@eetti.fi